

tussen Duin & Dijk



Natuur in Noord-Holland. Jaargang 16 4 ● 2017

Tapuiten en



● Kaartje Noordduinen.



● Vanaf 2015 zijn de nesten vanaf het eerste bezoek actief beschermd tegen predatie door vos en marterachtigen, door een stuk kippengaas met een uitsparing over de nestingang te spannen. Foto: Tim Zutt.

De tapuit is in de duinen sterk afhankelijk van de konijnenstand. Zal met de terugval van de konijnenstand de tapuit het redden in het laatste bolwerk van Noord-Holland?

Door de aanwezigheid van konijnen vormen de Noordduinen een aantrekkelijk leefgebied voor tapuiten. De konijnen zijn hun huisbaas. Met hun holen zorgen zij voor broedgelegenheid en door hun begrazing en graafwerk voor kort duingrasland en schrale, zandige, open plekken als foerageergebied. In de Noordduinen vallen de tapuitenterritoria samen met de konijnenkolonies. De konijnen bevinden zich dus in een sleutelpositie: hun wel en wee is bepalend voor het hele ecosysteem, in het bijzonder voor de tapuiten.

Stand van zaken

Het aantal konijnen in de Noordduinen is gedurende de laatste jaren sterk achteruit gegaan door ernstige uitbraken van konijnenziekten als myxomatose en Rabbit Haemorrhagic Disease (RHD). In sommige delen zijn de konijnen bijna uitgestorven en zijn er slechts fracties van de oorspronkelijk dichtbevolkte kolonies overgebleven. Je vindt in die gebieden veel verlaten holen en toenemende vergrassing. Een goed voorbeeld hiervan is het in het zuidelijke deel van de Noordduinen gelegen Botgat: oorspronkelijk dichtbevolkt door konijnen en een belangrijk tapuitengebied. De laatste jaren is het gebied gedegeenerd, met weinig konijnen en de tapuiten die er hun territorium hadden zijn in veel gevallen niet succesvol geweest. Veel van de nesten, soms met het vrouwtje erop, zijn waarschijnlijk door kleine marterachtigen (vermoedelijk bunzings) gepredeerd. Door gebrek aan prooidieren (konijnen en muizen) lijken

de marterachtigen op 'kleingoed' te zijn overgestapt.

Konijnentellingen

In het voorjaar worden 's avonds transecttellingen gehouden door met een auto met groot licht over een vast traject te rijden en de konijnen die in de lichtbundel verschijnen te tellen. Cijfers verduidelijken dikwijls een heleboel, maar versluieren soms ook. Aan de hand van de voorjaarstellingen (figuur 1) kun je niet anders concluderen dan dat het met het aantal konijnen bergafwaarts gaat. Waarnemingen in het veld geven echter aanleiding tot relativeren. De kleiner wordende konijnenkolonies blijken aan de randen van hun territoria te krimpen. Door de krimp is de kans om vanuit de auto konijnen waar te nemen geringer. Een opmerkelijk punt is ook dat er op sommige plekken nieuwe kolonies zijn ontstaan, die door hun ligging eveneens buiten het zicht van de auto vallen. Ook het aantal in 2016 getelde 'belopen'

konijnen

in de Noordduinen



● Een door een marterachtige gepredeerd tapuittennest met de resten van het gekleurde vrouwtje. Foto: Tim Zutt.



● Nestjongen worden voorzien van individuele kleurringcombinaties (drie kleurringen en een aluminium ring) als ze minimaal een week oud zijn. Daarnaast worden volwassen tapuiten met klapnetjes gevangen en ook gekleurind. Foto: Tim Zutt.

holen versterkt de indruk dat er in de Noordduinen meer konijnen moeten zijn dan dat men op basis van transecttellingen zou verwachten. De situatie is misschien toch niet zo somber als het lijkt, zeker als het gaat om het noordelijke deel van de Noordduinen. De slechte situatie in het zuidelijke deel roept echter een mineurstemming op.

Een scheidslijn

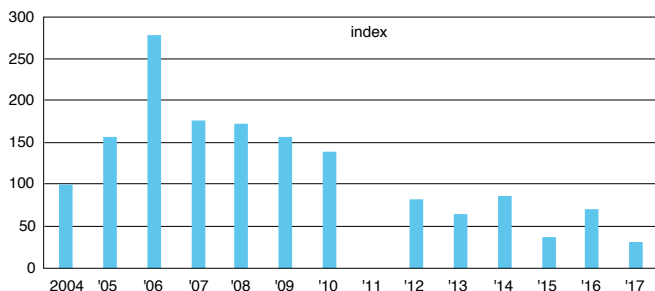
Aan de hand van de tellingen kan een scheidslijn worden getrokken tussen het noordelijke en het zuidelijke deel van de Noordduinen. In het noordelijke deel leven momenteel meer konijnen en is de dichtheid hoger dan in het zuidelijke deel. Het aantal in 2016 getelde 'belopen' holen is in het noordelijke deel (Fort Kijkduin-strandslag Zandloper) 5,6 per hectare; in het zuidelijke deel (strandslag Zandloper-Voordijk) 3,6 per hectare. Tijdens de holentelling in de winter van 2011/2012 zijn er in het zuidelijke deel nog ongeveer

evenveel holen geteld als in het noordelijke deel. Wel zien we in het zuidelijke deel meer hazenkeutels. Hazen verdragen de parasiet (de rode maagworm) die konijnen bij zich dragen niet. Als je veel hazen ziet dan zijn er dus minder konijnen (Drees *et al.*, 2007).

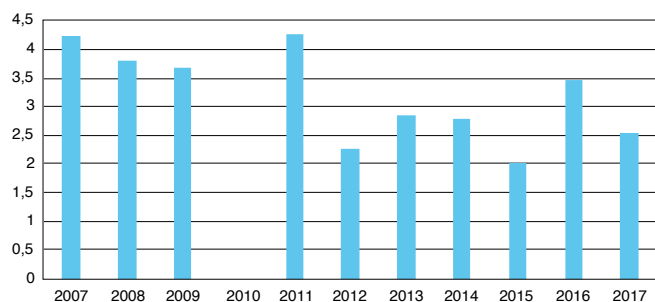
In het noorden is de situatie een stuk gunstiger. In de eveneens zwaar getroffen Duinroosvallei kon herkolonisatie plaatsvinden vanuit de aangrenzende, relatief goed bevolkte gebieden. Die mogelijkheid is er in het zuiden niet, wat de situatie daar precair maakt. Een nieuwe uitbraak van konijnenziekten kan de gehele daar nog aanwezige populatie wegvagen.

Waardoor kan dit verschil zijn ontstaan? De konijnenziekten hebben immers de hele Noordduinen getroffen. Er zijn een paar mogelijke variabelen. Eén ervan is de populatiedichtheid. Die was in het zuiden zeer groot, vergelijkbaar met de Duinroosvallei, waar het ging om honderden dicht bij elkaar

gelegen holen. De besmettingshaard was dus omvangrijk en de virulentie hevig. In de koude winter van 2012 (tijdens de holentelling) zijn in korte tijd zeer veel dode en zieke myxomatosekonijnen waargenomen. Met uitzondering van de Duinroosvallei, waren er in het noordelijke deel geen grote, extreem dichtbevolkte kolonies. In de jaren daarna zijn er in winterse perioden opnieuw uitbraken van myxomatose geweest, echter met veel minder slachtoffers, wat in verband gebracht kan worden met de veel lagere aantallen konijnen na de grote uitroeiingsslag begin 2012. Konijnenziekten blijven tijdens winterse perioden een dominante factor in de Noordduinen. De karige voedselsituatie door vergrassing en vermossing kan één van de oorzaken zijn van het gebrek aan weerstand tegen ziekten. Een andere negatieve factor is vermoedelijk de predatiedruk die ertoe leidt dat de zuidelijke konijnenpopulatie maar niet opleeft. Het grote



● *Figuur 1. Voorjaarstellingen konijnen Noordduinen.*



● *Figuur 2. Aantal vliegvlugge jongen per vrouwtje.*



● *De mostela is een speciale cameraval ontwikkeld voor het vastleggen van moeilijk te inventariseren kleine marterachtigen zoals wezel en hermelijn. Het is een kist waardoor een buis loopt die in de kist is opengemaakt. De camera in de kist kan zo de dieren die door de buis lopen vastleggen op film of foto. Foto: Carola van den Tempel.*

aantal predaties van tapuiten in het Botgat door marterachtigen versterkt dit idee. Ook het ontbreken van voldoende genetische diversiteit kan een verklaring zijn voor de verminderde vitaliteit van de konijnen. Een onderzoek hiernaar staat op stapel, waarbij ook het bijplaatsen van konijnen op de agenda staat. In feite leven de konijnen in de Noordduinen in een eilandsituatie zonder immigratie van dichtbij: in het smalle, langgerekte gebied zijn

invloed van recreatie (Van Turnhout, 2009) en beheermaatregelen (Van Turnhout & Majoor, 2013) op de tapuitenstand te evalueren. In de Noordduinen broeden de laatste jaren 50 tot 60 paartjes tapuiten. Het aantal vliegvlugge jongen per vrouwtje is bepalend voor het voortbestaan van de populatie. Uit figuur 2 blijkt dat het aantal vliegvlugge jongen per vrouwtje in 2016 is toegenomen ten opzichte van 2012-2015. De toename is een

nijnegebieden een sterke aantrekkingskracht op tapuiten uitoefenen. De laatste jaren brengt het noordelijke deel van de Noordduinen de meeste vliegvlugge jonge tapuiten voort. Het succesvolle broedresultaat van de tapuiten in het noorden moet zeker ook worden toegeschreven aan het beleid en het toezicht door de beheereenheid Wadden en Duinen van Landschap Noord-Holland. In het voorjaar en de zomer maken veel fietsers en voetgangers (al of niet met aangelijnde honden) gebruik van de paden die de broedgebieden van de tapuiten doorsnijden. Massale evenementen worden tegengegaan en het toezicht in het gebied is actief gericht op voorlichting en handhaving. Een belangrijk perspectief wordt geboden door het tapuitenconvenant. Door de betrokkenheid van provincie en gemeenten wordt de bescherming van de tapuit in de Noordduinen op een hoger plan gebracht.

De voortdurende predatiedruk in het zuidelijke deel bedreigt de konijnen- en tapuitenstand

er barrières, stukken terrein zonder konijnen, die de uitwisseling van genen bemoeilijken. Het konijn lijkt inmiddels de zwakke schakel in het biologische netwerk van de Noordduinen te zijn.

Tapuiteninventarisatie

In de Noordduinen wordt sinds 2007 een populatie-onderzoek uitgevoerd, waarbij zowel naar de ontwikkeling in aantallen broedparen, broedsucces als overleving van tapuiten wordt gekeken (Van Turnhout *et al.*, 2012). De gegevens zijn onder andere gebruikt om de

gevolg van consequente nestbescherming (grafiek en commentaar C. van Turnhout, Sovon Vogelonderzoek Nederland).

Voor 2012 werden in de Noordduinen de grootste dichtheden tapuitenterritoria gevonden in het Botgat en de Duinroosvallei en daar waren ook de grootste konijnenconcentraties. In het Botgat bevonden zich tenminste drie keer zoveel tapuitenterritoria als in de rest van de Noordduinen. De Duinroosvallei had ook een relatief grote populatie tapuiten. Hieruit kan worden afgeleid dat zeer dichtbevolkte ko-

Predatoren

Het aantal vossen in de Noordduinen lijkt te zijn teruggelopen. Je vindt er veel minder verse vossensporen. In de hele binnenduinderand wordt op vossen gejaagd. De aanwezigheid van kleine marterach-

tigen is lastig in te schatten omdat hun sporen moeilijk te vinden zijn. In het noorden, rondom het bosrijke gebied Donkere Duinen, komt de boommarter voor. Er wordt incidenteel een jagende huiskat in de duinen waargenomen. Roofvogels die ook hun deel van de prooidieren opeisen zijn havik, buizerd en torenvalk. Het geringere aantal vossen kan tot gevolg hebben dat de marterachtigen meer overlevingskansen hebben door verminderde voedselconcurrentie met de vos, plus verminderde kans op predatie door de vos. Onderzoek in het Botgat in juni 2016 en voorjaar 2017 met cameravallen (waaronder mostela's, zie foto met uitleg) bood hier echter geen enkele aanwijzing voor. In de winterse periode in het voorjaar van 2012 werden daar wel veel sporen van kleine marterachtigen in de sneeuw waargenomen. In 2015 werd er een bunzingesignaleerd en in de zomer van 2016 opnieuw een volwassen bunzing, met twee jongen. De voortdurende predatiedruk in het zuidelijke deel bedreigt de konijnen- en tapuitenstand. Het aantal predatoren is waarschijnlijk door het gebrek aan prooidieren verminderd, maar de overlevenden onder hen kunnen zich niettemin flink laten gelden. Het verspreidingsgebied van vossen en marterachtigen is groter dan de Noordduinen. Hun territoria omvatten ook de duinzoom, het strand en zelfs de bebouwde omgeving. Daar is dikwijls nog veel eetbaars voor ze te vinden. Het zijn bovendien opportunistische soorten die hun menu kunnen uitbreiden met vegetarisch voedsel en aas. Hun overlevingskansen zijn hierdoor relatief groot en daarmee de predatiedruk die van ze uitgaat. Konijnen en tapuiten zijn uitsluitend aangewezen op het duingebied en voeden zich uitsluitend op één niveau - als planteneter, respectievelijk als insecteneter. Hun verspreidingsgebied is beperkt, wat mede hun kwetsbaarheid voor predatie bepaalt. Dat de gevolgen van predatie groot kunnen zijn is duidelijk. Hoe lang moet een natuurgebeheerder een dergelijke negatieve ontwikkeling



● Zoals de duinen moeten zijn. Foto: Ton Leentvaar.

op zijn beloop laten in afwachting van 'spontaan' herstel van een meer natuurlijk evenwicht? Het zuidelijke deel van de Noordduinen draagt alle kenmerken van een verstoord evenwicht door de geringe aanwezigheid van konijnen. De tapuitenpopulatie in het Botgat had in de jaren 2015 en 2016 sterk kunnen bijdragen aan de aanwas als de omstandigheden daar positief waren geweest. Nestbescherming tegen vossen is een belangrijke factor gebleken voor de positieve broedresultaten van tapuiten. Met bescherming tegen predatie door marterachtigen is in 2017 geëxperimenteerd. Ondanks onderzoek met cameravallen is echter nog steeds niet duidelijk welke marterachtige de predatie pleegt. Als dit bekend is kan er worden gezocht naar een op deze predator afgestemde nestbescherming.

Actief beheer vraagt om perspectieven

Perspectieven zijn er, deels landelijk geïnitieerd.

- Herstel konijnenpopulatie door bijplaatsing konijnen volgens *Onderzoeksvoorstel herstel konijnenpopulaties in de kustduinen*. Het Botgat zou hier voorrang moeten genieten als het rustigste en potentieel belangrijkste tapuitengebied van de Noordduinen.
- Herstelmaatregelen in het kader van PAS (Programma Aanpak Stikstof). Maaien, chopperen (maaïen tot aan het wortelniveau) en afvoer van het maaïsel om zo versneld de gevolgen van de stikstofneerslag

uit de lucht aan te pakken en dus vergrassing en verzuring tegen te gaan.

- Tapuitenconvenant, gesloten tussen Landschap Noord-Holland, Provincie Noord-Holland en de gemeenten Den Helder en Schagen met als doel betere bescherming van de tapuit en groei naar honderd broedparen in de Noordduinen.

Ton Leentvaar

t.leentvaar@quicknet.nl

Tim Zutt

t.zutt@landschapnoordholland.nl

Literatuur

- DREES, J.M., H. GODDIJN, S. BROEK-HUIZEN, J. DEKKER & D. KLEES, 2007. Wilde konijnen. KNNV Uitgeverij.
- VAN TURNHOUT, C., 2009. Effecten van recreatie en de Tulpenrally op de broedpopulatie Tapuiten in de Noordduinen. SOVON-informatierapport 2009/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, BeekUbbbergen.
- VAN TURNHOUT, C., F. MAJLOOR, M. ROODBERGEN & H. VAN OOSTEN, 2012. Broedende Tapuiten in hun laatste bolwerk. Populatiedynamiek in de Noordkop. Tussen Duin & Dijk 11(4): 16-19.
- VAN TURNHOUT, C. & F. MAJLOOR, 2013. Populatie-ontwikkeling en broedsucces van Tapuiten in het Botgat in 2011-2013 in het kader van het project 'Revitalising the Noordduinen' (LIFE09NAT/NL/417). Sovon-rapport 2013/40, Nijmegen.
- VAN TURNHOUT, C. & F. MAJLOOR, 2016. Populatiedynamiek en bescherming van Tapuiten in de Noordduinen in 2016. Sovon-rapport 2016/59, Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Website www.duinenenmensen.nl: Noordduinen vragen actief beheer na crash konijnenstand, Opleving konijnen in de Duinroosvallei.